

SIPOS LÁSZLÓ

Egy titokzatos Krisztus-falkép Nyírturán

Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye a középkori szakrális építészet gazdag tárháza, ősi templomai sokszor rejtenek unikális falképeket.¹ Bármily hihetetlen, de számuk szinte évről évre nő. Jó példa erre Nyírtura.

Református templomának átfogó jellegű kutatása során 1995-ben bukkantak az egyedülálló Krisztus-ábrázolásra. Az északi falon feltárt falkép restaurálására 1997–1998-ban került sor.²

Nyírtura Nyíregyháza belvárosától alig 10 kilométerre fekszik. Első említése az 1222-es *Várad Regestrum*-bejegyzésben található: egy per kapcsán olvashatunk a Turáról származó emberről, Bensa Domonkosról.³ Csaknem egy évszázaddal későbbi az 1318. február 19-én kelt adománylevel: eszerint I. Károly királyunk hűségükért és érdemeikért Kállai Egyed fiainak, Simon és István mestereknek adományozza a Szabolcs Vármegyei Szöllös nevű földet, amely a Tura nevű birtokkal határos.⁴

A XIV-től a XIX. század közepéig a Kállay család birtoka.⁵ Kúriájuk a XIX.

1. kép – Nyírtura református temploma

¹ Az ezekről szóló írásaim a *Műemlékvédelem*, az *Értékmentő*, a *Falu Város Régió*, az *Örökség*, a *Kelet-Magyarország* és a *Nyírségi Gondolat* hasábjain, az utóbbi könyvtárában, a *Bessenyei Almanach*-ban és kilenc tanulmánykötetben jelentek meg. A *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemlében* az Europa Nostra-díjas templomokat mutattam be: Sonkádót, Gyügyét, Szamosújlakot. Azután a laskodi Szent László-ciklust, majd a lónyai és a máriapócsi templomfreskókat elemeztem, legutóbb pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg középkori templomainak a Nagyhez és Húsvéthoz kapcsolódó emblematis falképeit.

² SZATMÁRINÉ MIHUCZ ILDIKÓ: Középkori templomok Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Nyíregyháza, 2000. Kelet Press Kiadó, 46–47. [SZATMÁRINÉ, 2000.]

³ Szabolcs-Szatmár megye műemlékei, II. kötet. Szerk. ENTZ GÉZA. Budapest, 1986, 225., (és a Wikipédia *Nyírtura* címszava alapján) [ENTZ, 1986.]

⁴ Anjou-kori okmánytár. I. kötet. (1301–1321). Szerk. NAGY IMRE. Budapest, 1878, 458.

⁵ Anjou-kori okmánytár egyik publikált oklevele szerint 1325-ben a Balog-Semjén nembeli Kállay családbeliek osztottak rajta. II. kötet. Szerk. NAGY IMRE. Budapest, 1878–1920, 175. Csánki Dezső a *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* című művében írja, hogy 1454-ben Turát a Kállay család bírja.

század végén még állott.⁶ A nyírségi falu a Nyírtura nevet csak 1898-ban kapta. A ma 1760 lakosú község legnagyobb felekezete a lakosságának egyharmadát kitevő református,⁷ melynek temploma jelentős műemlék (1. kép).

A település központjában álló templomot a szakirodalom⁸ sokáig a XV. sz. második felére datálta, a későgótikus pálcátagos kapuzatának 1488-as évszáma alapján. Az ezredforduló körüli falutatórások eredménye szerint azonban a kelet-nyugati tengelyű templom több mint két évszázaddal korábban, valószínűleg a XIII. század második felében épült, gótikus stílusban.

A későbbiek során nagyszabású átépítésen esett át: eredeti szentélyét elbontották, és – valószínűleg 1488-ban, amikor a későgótikus kapu is készült – akkor kapta meg a nyolcszög három oldalával záródó szentélyt. Szatmáriné Mihucz Ildikó remek és szemléletes leírása szerint: „A kapu alja sarokgúlás kiképzésű. Fölötte sajátos oszlopszékekből indulnak ki a mély hornyokkal elválasztott pálcátagos, melyek a vállnál megkettőződnek. Az egyik része a szemöldökgyámos íves formát követve egymással többszörösen metsződik. Az egyenesen futó tagozatok gyémántmetszésű csomópontokat alkotnak. Az íves tagozatok a kapunyílás közép része felett számárhátívben találkoznak. A kaput legfelül többször tagolt szemöldök zárja le, melynek mezőiben egy-egy címerpajzs, kézfej és az 1488-as felirat látható” (2. kép).

3. kép – A sekrestye maradványa

2. kép – A későgótikus kapuzat

léletes leírása szerint: „A kapu alja sarokgúlás kiképzésű. Fölötte sajátos oszlopszékekből indulnak ki a mély hornyokkal elválasztott pálcátagos, melyek a vállnál megkettőződnek. Az egyik része a szemöldökgyámos íves formát követve egymással többszörösen metsződik. Az egyenesen futó tagozatok gyémántmetszésű csomópontokat alkotnak. Az íves tagozatok a kapunyílás közép része felett számárhátívben találkoznak. A kaput legfelül többször tagolt szemöldök zárja le, melynek mezőiben egy-egy címerpajzs, kézfej és az 1488-as felirat látható” (2. kép).

Az átépítést követően alakult ki a sokszög-záródású, támpilléres szentélyű, késő gótikus teremtemplom, melyet a XVI. századtól a reformátusok használtak.¹⁰ Ezt bizonyítják a XVII. századi egyházi edényei is. E század végén pedig – feltehetően – az eltelt év-

⁶ ENTZ, 1986. i. h.

⁷ Nyírtura lakosságának 32,9% református, 16,8%, római katolikus, 14% görögkatolikus, 1,1% evangélikus, míg 32,6% felekezeten kívüli, vagy nem válaszolt. (A Wikipédia *Nyírtura* címszava nyomán.)

⁸ Példának okáért a Szabolcs-Szatmár megye műemlékei [ENTZ, 1986, 226.] vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye műemlékjegyzéke. Szerk. VINCZE ISTVÁN. Nyíregyháza, 1995, 60.

⁹ SZATMÁRINÉ, 2000, 46–47.

¹⁰ A szakirodalom egységes álláspontja szerint.

századok romlásai miatt, továbbá a kálvinista istentiszteletek igényei szerint került sor az 1698-as megújítására, melyet két nemrég föltárt évszám is datál.

A templomot 1821 és 1833 között is bővítették, illetve jelentősen átalakították. Ekkor bontották le nyugati homlokzatát, megnagyobbitva hajóját (3. kép). Délről a nyugati falba került át – belső kapuként – a későgótikus pálcatagos kapuzat. A nyugati homlokzat elé a korábbi fatorony helyébe falazott tornyot építettek, amely klasszicista jellegű, négyszintes és 28 m magas. Az egyes szinteket a homlokzatain falsávok tagolják. A templom külső homlokzatán háborítatlanok maradtak a kétlépcsős támpillérek, melyek a középkori templomtestet is jól kirajzolják. Megjegyzésre érdemes, hogy a berendezése, falazott szószéke is az átalakítás korából, 1833-ból való.

Az 1995-ös átfogó jellegű kutatás után készítették el a templom helyreállítására vonatkozó terveket. Megtalálták a szentély keleti ablakát, s az egykori falfestészet emlékeit. Megépítették az új fedélszerkezet, majd a homlokzatokat rekonstruálták. A középkori sekrestye részleges, mégis illúziókeltő bemutatására (4. kép) és a falkép restaurálására 1997–1998-ban került sor.¹¹

A nyírturai Krisztus-ábrázolást megőrző templom építését csak ezen kutatás óta teszik a XIII. század második felére.

5. kép – Felszentelési kereszt

Ebből a korból maradt fenn a hajó északi falán a szóban forgó Jézus-ábrázolás és a felszentelési keresztek is, melyekből kettőt is sikerült rekonstruálni (5. kép).

A szerző saját elnevezése szerint „a ruháitól megfosztott áldó Krisztus” falképet¹² vékony vakolatrétegre és többretegű meszelésre készítették, melyen a vörös színű előrajz jó állapotban maradt meg, de – mint a templom egyik kutatója véli – a festés mára már elpusztult¹³ (6. kép).

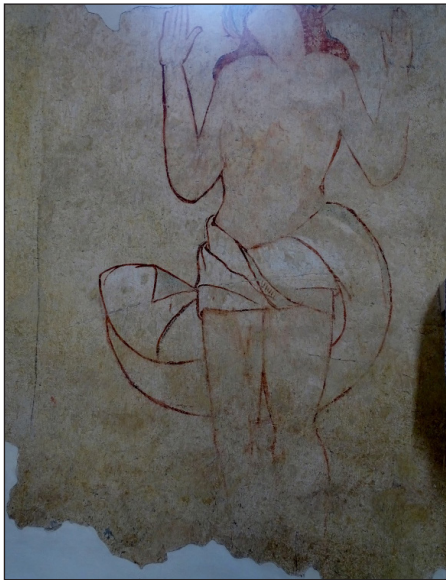

4. kép – A templombelső a szószékkel és a diadalívvel

¹¹ SZATMÁRINÉ, 2000, 46–47.

¹² Részletesebben lásd SIPOS LÁSZLÓ: Titkot rejtő templomok – Műemlékvédelmi és művészettörténeti írások a Felső-Tisza-vidék szakrális építészetéről és falképeiről (Nyíregyháza, 2020, Örökségünk Könyvkiadó, 40–41.); Tanulmányok Szabolcs-Szatmár-Bereg középkori falképeiről (Nyíregyháza, 2021, Örökségünk Könyvkiadó, 14–15.)

¹³ SZATMÁRINÉ, 2000, 46.

6. kép – Áldó Krisztus

Ikonográfiai¹⁴ és művészettörténeti szempontból is rendkívül ritka falképre leltek Nyírturán. Meglepő azonban, hogy a szakirodalom alig-alig foglalkozott ezzel a különleges falképpel.¹⁵

Ikonográfiailag azért egyedi, mert ruháktól megfosztottan, de sebei nélkül ábrázolja Jézus Krisztust, karjait áldó-, illetve feloldozó pózban. Voltaképpen még a megfeszítés előtti utolsó pillanatban. Talán Lukács szavai illenek rá leginkább: „Jézus pedig monda: Atyám, bocsásd meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek. Elosztván pedig az ő ruháit, vetének reájok sorsot.”¹⁶

Művészettörténetileg pedig azért különleges, mert nem igazi freskó, hanem „csak” vörös előrajz, mely azonban biztos kezű és remek stílusérzékű mesterre vall. Bár a festés eltűnt – vagy nem került befejezésre –,

a vörös képrajz igen szuggesztív és egyszerűségében rendkívül attraktív.

A nyírturai Krisztus-ábrázolás kétféle értelmezésnek is utat engedhet. Az egyik lehetséges ikonográfiai magyarázat szerint a ruháitól megfosztott Jézust a keresztre feszítés előtti pillanatban ábrázolja, míg egy másik szerint már a feltámadt Krisztust látjuk.

A két értelmezés közti érdemi különbségtétel lehetőségét a sebek megléte vagy hiánya adná. A feltárt vörös előrajz azonban – bármilyen kvalitásos is – a kontúrokra koncentrál. A kéz- vagy tenyérsebek és a római dárda nyomának jelölése nem biztos, hogy szerepelhetett volna a fő vonalakban fölskiccelt képen. Ha elfogadjuk,¹⁷ hogy a vázlatrajz kifestve „teljes értékű” falképpé lényegült át – amit a töviskorona fönnmaradt festése valószínűsít –, akkor viszont a krisztusi sebek már eltűnhettek (7. kép). Ez nem perdöntő tényező, jogászi szakkifejezéssel élve nem elegendő a tényállás megállapításához.

Az evangéliumok (Károli Gáspár fordítása szerint az evangyéliumok¹⁸) szövege szerint a következő állításokkal találkozhatunk.

¹⁴ A művészettörténet általánosan elfogadott definíciója szerint az ikonográfia a képtartalmak tudománya, a művészettörténet olyan tudományos eszköze, amely a műtárgyak tartalmának értelmezésével és meghatározásával foglalkozik. Általános elfogadottsága okán ezt vette át a Wikipédia is.

¹⁵ Kivételes példaként említhető SZATMÁRINÉ, 2000, 46; SIPOS LÁSZLÓ: Titkot rejtő templomok – Műemlékvédelmi és művészettörténeti írások a Felső-Tisza-vidék szakrális építészetéről és falképeiről. Nyíregyháza, 2021. Örökségünk Könyvkiadó, 40–41. [SIPOS, 2021.]; Közölve továbbá SIPOS LÁSZLÓ: Jézustól Szent Lászlóig – Középkori falképek Szabolcs-Szatmár-Beregből. Nyíregyháza, 2021. Örökségünk Könyvkiadó, 2021, majd annak második, bővített kiadásában, Nyíregyháza, 2021. Örökségünk Könyvkiadó.

¹⁶ Lukács 23. 34.

¹⁷ Mint ahogy azt már idézett művében Szatmáriné Mihucz Ildikó is állítja.

¹⁸ A bibliai szövegeket – archaikussága és nyelvi ízsége okán Károli Gáspár (1529–1592) fordítása szerint idézem. Lásd *Károli Biblia* <http://www.bibl.u-szeged.hu/Biblia>.

Márk evangéliuma szerint „És megfeszítvén őt, eloszták az ő ruháit, sorsot vetvén azokra, ki mit kapjon.”¹⁹

Máté szerint: „Minek utána pedig megfeszíték őt, eloszták az ő ruháit, sorsot vetvén; hogy beteljék a próféta mondása: Megosztóznak az én ruháimon, és az én köntösömrre sorsot vetének.”²⁰

János evangéliumában: „A vitézek azért, mikor megfeszítették Jézust, vevék az ő ruháit, és négy részre oszták, egy részt mindenik vitéznek, és a köntösét. A köntös pedig varrástalan vala, felülről mindvégig szövött. Mondának azért egymásnak: Ezt ne hasogassuk el, hanem vessünk sorsot reá, kié legyen. Hogy beteljesedjék az írás, a mely ezt mondja: Megosztotak ruháimon, és a köntösömrre sorsot vetettek. A vitézek tehát ezeket művelék.”²¹

Ugyanez *Lukács evangéliumában* a követ-kezőképpen szerepel: „Mikor pedig elmenének a helyre, mely Koponya helyének mondatik, ott megfeszíték őt és a gonosztevőket, egyiket jobbkéz felől, a másikat balkéz felől. Jézus pedig monda: Atyám! bocsásd meg nekik; mert nem tudják mit cselekszenek. Elosztván pedig az ő ruháit, vetének reájok sorsot.”²²

Az áldó, megbocsátó, illetve megbocsátást kérő mondat – „Atyám! bocsásd meg nekik; mert nem tudják mit cselekszenek” – csak Lukácsnál szerepel.

A középkori templomi festők, bár jellemzően mintakönyvekből dolgoztak, bizonyos alkotói szabadsággal tették azt. Ha hiányzott egy-két szent alakja, jól-rosszul, analógiával pótolták azt.²³

Ugyanakkor a mesterek biblikus műveltsége sem volt kifogástalan, a latin szövegek tartalma összemosódhatott bennük, olykor elrugaszkodhattak azoktól. Például Márokpapiban a keresztre feszített Jézus²⁴ – angyali kísérettel – ám a kereszttel együtt száll fel a mennybe (8. kép), holott a keresztény ember számára köztudott volt, hogy az kereszt „ezen a világon” maradt. Azt találta meg Szent Ilona, akit számos freskón lát-

7. kép – Krisztus jobbjá

¹⁹ Márk 15, 24.

²⁰ Máté 27, 35.

²¹ János 19, 23–24.

²² Lukács 23, 33–34.

²³ Például Csarodán Szent Kozmát és Szent Damjánt Szent István és Szent Imre országalmás képével. Részletesebben kifejtve lásd SÍPOS LÁSZLÓ: A mosolygó szentek földjén – Műemlékvédelmi és művészettörténeti tanulmányok a Felső-Tisza-vidékről. Nyíregyháza, 2018. Örökségünk Könyvkiadó, 112–118.; továbbá SÍPOS, 2021. 128–133.]

²⁴ Részletesen elemezve: SÍPOS LÁSZLÓ: Titkot rejtő városok – Műemlékvédelmi, művészet- és kultúrtörténeti írások. Nyíregyháza, 2013. Örökségünk Könyvkiadó, 66–69. Az elemzés később megjelent SÍPOS LÁSZLÓ: *Hebyszíni szemle – Tanulmányok a társadalomtudományok köréből*. Nyíregyháza, 2016. Örökségünk Könyvkiadó, 146–149.

hatunk Baktalórántházától Nyíribronyig. (Hogy csak a szabolcsiakat említsem.²⁵)

A fentieket összegezve a nyírturai mester a kiragadott lukácsi passzust festhette meg: „Jézus pedig monda: Atyám! bocsásd meg nekik; mert nem tudják mit cselekesznek. Elosztván pedig az ő ruháit, vetének reájok sorsot.”²⁶

A ruháitól megfosztott Krisztus megbo-csátón – vagy áldón – imádkozik a zsidó-kért és a római katonákért.²⁷

A másik lehetséges értelmezés szerint viszont a már keresztre feszített, majd feltá-madott Krisztus áldja meg az embereket.

Lukács szavai szerint: „...és felemelvén az ő kezeit, megáldá őket. És lőn, hogy míg áldá őket, tőlök elszakadván, felvitették a mennybe.”²⁸

Ezt az értelmezést – képileg – a Jézus de-reka körüli kendő súlytalan lebegése való-színűsítheti, mely szinte felemeli az alakot a földi valóságból.

Bizony mondom Néktek, teljes bizonyosságot már nem szerezhettünk, a titokzatos nyírturai falkép azonban káprázatos kincsünk marad...

8. kép – Freskórészlet Márokpapiból

²⁵ Részletesebben lásd Sipos László: Titkot rejtő műemlékek – Műemlékvédelmi és művészettörténeti tanulmányok (Örökségünk Könyvkiadó, 2011. 104–113.) kötetét és *A Nagyhét és a Húsvét emblematikus jelenetei Szabolcs-Szatmár-Bereg középkori falképein* című tanulmányát (Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2022/1. sz.).

²⁶ Lukács 23, 33–34.

²⁷ Mint ahogy azt a *Biblia kézikönyve* is írja, a *The Lion Handbook to the Bible* magyar nyelvű kiadásában (Novi Sad, 1989), az 513. oldalon.

²⁸ Lukács 24, 50–51.